

Ivan REABȚEV

PROCESELE DE MIGRAȚIE ȘI SCHIMBĂRILE ÎN STRUCTURA ETNODEMOGRAFICĂ A POPULAȚIEI DIN BASARABIA ÎN ANII 1897-1930

Rezumat

Procesele de migrație și schimbările în structura etnodemografică a populației din Basarabia în anii 1897-1930

În această lucrare s-a efectuat o cercetare a datelor recensământelor din anii 1897, 1927 și 1930. Analiza acestora a permis depistarea schimbării situației demografice din Basarabia în anii 1897-1930, care este un proces destul de complex și multifactorial, și unde, odată cu reducerea semnificativă a procentajului populației ucrainene și evreiești, a fost observată creșterea ponderii populației rusești și celei moldovenești (românești). Procesele de migrație au stat la baza formării acestei situații. Compoziția etnodemografică formată în Basarabia la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea s-a modificat în perioada Primului Război Mondial și, într-o măsură mult mai mare, în perioada Războiului Civil. Unirea din 1918 a influențat puternic numărul și structura etnodemografică a populației din Basarabia. În această perioadă are loc înlăturarea elitei ruse de la un număr de poziții-cheie din viața socială și economică, ceea ce în Basarabia a dus la migrația internă din orașe la sate. Evenimentele politice (înainte, în timpul și după război), dar și problemele economice în perioada de după război au jucat un rol semnificativ în emigrarea minorităților etnice din Basarabia.

Cuvinte-cheie: procesele de migrație, recensământ, ruși, moldoveni, ucraineni, evrei, Basarabia, populație.

Резюме

Миграционные процессы и изменения в этнодемографической структуре населения Бессарабии в 1897-1930 гг.

В этой работе мы проанализировали данные переписей 1897, 1927 и 1930 гг. Анализ показал, что изменение демографической ситуации в Бессарабии в 1897-1930 гг. представляет собой достаточно сложную и многофакторную картину, в которой, наряду с несомненным уменьшением процентного состава украинского и еврейского населения, наблюдалось столь же значительное увеличение русского и молдавского (румынского) населения. Миграционные процессы были важным фактором в формировании этой ситуации. Сформировавшуюся к концу XIX – началу XX вв. картину этнодемографической ситуации в Бессарабии нарушили Первая мировая и, в значительно большей степени, Гражданская войны. Присоединение Бессарабии к Румынии, произошедшее в 1918 г., также оказало серьезнейшее влияние как на численность, так и на этнический состав населения Бессарабии. В этот период отмечается вытес-

нение российской элиты со многих ключевых постов в социальной и экономической жизни, что в условиях Бессарабии приводило к внутренней миграции из городов в сельскую местность. В эмиграции этнических меньшинств важную роль сыграли не только политические события (как довоенного или военного, так и послевоенного периода), но и экономические проблемы послевоенной Бессарабии.

Ключевые слова: процессы миграции, перепись, русские, молдаване, украинцы, евреи, Бессарабия, население.

Summary

The migration processes and the changes of ethnic demographic structure of the population of Bessarabia in the period 1897-1930

In this article, we analysed the data of the censuses of 1897, 1927 and 1930. The analysis showed that the demographic changes in Bessarabia in the years 1897-1930 represent a complex and multifactorial process. An obvious tendency of significant reduction of the percentage of Ukrainian and Jewish population, as well as the increase in the share of the Russian and Moldovan (Romanian) population was observed. The migration process was an important factor in the creation of this situation. The ethno-demographic composition in Bessarabia at the end of the XIX – beginning of the XX century, changed during the First World War and, to a much greater extent, during the Civil War. The unification of Bessarabia with Romania in 1918 had influenced on both the number and the ethnic composition of the population of Bessarabia. During this period, the Russian elite was removed from many key positions in the social and economic life, which led to an internal migration from cities to rural areas in Bessarabia. The political events (in the pre-war, war and post-war periods), as well as the post-war economic problems played an important role in the emigration of ethnic minorities from Bessarabia.

Key words: migration process, census, Russians, Moldavians, Ukrainians, Jews, Bessarabia, population.

Procesele de migrație au influențat puternic numărul și structura etnodemografică a populației în Basarabia din secolele XIX și XX. Noi am analizat datele recensământelor din anii 1897, 1927 și 1930 [16; 12; 15]. În studiul de față au fost abordate datele ce țin de cele patru grupuri mai mari. În conformitate cu recensământul din anul 1897, majoritari au fost moldovenii (47,6%), apoi urmau ucrainenii (19,65%), evreii (11,8%), rușii (8,1%) și alte grupuri

etnice mai mici. În primele decenii ale secolului XX, în Basarabia au avut loc schimbări majore în structura etnodemografică a populației [16; 12; 15]:

Naționalitatea	Recensământul din 1897	Recensământul din 1927	Recensământul din 1930
moldoveni (români)	47,6%	57,7%	56,2%
ucraineni	19,65%	11,5%	10,9%
ruși	8,1%	9,8%	12,3%
evrei	11,8%	8,8%	7,2%

Să analizăm aceste schimbări. În secolul al XIX-lea au loc deplasări în masă ale populației ruse pe teritoriul Basarabiei. Datele recensământului din anul 1897 arată că 25,6% din populația Chișinăului provenea din alte provincii ale Imperiului Rus [12, p. 47]. Imigrarea populației ruse și a celei ucrainene în Basarabia a continuat și în anii 1897-1917. Numărul imigranților crește datorită proceselor de industrializare și construcției infrastructurii feroviare. Aceste schimbări au contribuit la migrația moldovenilor din mediul rural spre cel urban. Variația numărului populației minoritare, la fel ca și în secolul al XIX-lea, a fost influențată de procesele de asimilare, în funcție de grupul etnic ce domină într-un anumit spațiu. De exemplu, în regiunea unde moldovenii erau majoritari, populația nou venită era asimilată rapid [3, p. 107-108].

Până la 1918, fluxurile migratorii din Basarabia au avut două direcții principale: prima, spre regiunile de est ale Rusiei, unde au emigrat, în majoritate, agricultori basarabeni, din cauza suprapopulării agricole a guberniei; cel de-al doilea flux era orientat spre SUA, unde a emigrat o populație preponderent evreiască [1, p. 255]. Este vizibilă tendința de scădere a numărului relativ al populației evreiești din Basarabia [12, p. 49]. Unul dintre principalele motive ce a stat la baza scăderii populației evreiești după anul 1897 în Basarabia a fost creșterea presiunii asupra lor în Rusia țaristă, manifestată, în special, prin tragicul pogrom ce a avut loc la Chișinău în 1903. În perioada Războiului Civil, pe de altă parte, a fost înregistrată o imigrare semnificativă a evreilor în Basarabia, din cauza că pe teritoriul Ucrainei se pronunțau activ grupările paramilitare ale lui Petliura, ce susțineau antisemitismul, și alte formațiuni militare naționaliste [16, p. 105; 15, p. 124]. Numărul de refugiați evrei înregistrați oficial pe teritoriul Basarabiei, care au imigrat în perioada 1 ianuarie 1918 - 1 aprilie 1920, constituia 33 449 de persoane, în timp ce numărul total de refugiați era de 38 116 de indivizi.

Recensământul din 1930 arată că națiunea titulară este cea română (56,2%). Materialele recensământului demonstrează o creștere semnificativă a numărului

relativ și absolut al populației ruse (12,3%), în timp ce se reduce numărul ucrainenilor (10,9%) și al evreilor (7,2%) [15, p. 120].

Trebuie luat în considerare faptul că în timpul recensământului din anul 1930 a jucat un rol important politica oficială a Regatului României. În mod oficial, toți locuitorii erau considerați români (după cetățenie). Această idee a fost larg răspândită în rândul populației, fiind o modalitate ce va contribui la asimilarea minorităților etnice, cu scopul de a obține un stat cu o singură comunitate etnică majoritară. Ca rezultat, în satele unde conviețuiau mai multe etnii a fost înregistrată ca fiind română și populația ce vorbea limba rusă, ucraineană sau altele [15, p. 127].

Imediat după adoptarea Unirii (27 martie 1918), a intrat în vigoare legea cu privire la naționalizare, potrivit căreia toți locuitorii Basarabiei au primit cetățenie română, se utilizează limba română în sfera publică și sunt recunoscute legile românești. Cei care refuzau să se „naționalizeze” erau înregistrați în liste speciale pentru „străini”, fiind supuși unui control special și lipsiți de toate drepturile civile și politice. Cu toate acestea, din diverse motive, zeci de mii de locuitori ai orașelor și satelor din Basarabia au refuzat să accepte cetățenia română [15, p. 135-139]. Recensământul din anul 1930 indică o parte semnificativă a populației care nu știe sau posedă foarte puțin limba română [9, p. 65].

După unirea Basarabiei cu România, modelul proceselor migraționale s-a schimbat. Numărul imigranților români în perioada dintre anii 1918-1930 a ajuns la 9 291 de persoane sau 8,3% din populația Chișinăului și 27 773 de persoane sau 10,8% din populație și reprezenta numărul de români în toate celelalte orașe din Basarabia [12, p. 47]. Fluxul total al populației de pe teritoriul Vechiului Regat la acel moment a fost și mai mare. După aprecierile contemporanilor, numărul acestora poate fi estimat la peste 80 de mii de migranți permanenți către anul 1931 [7, p. 238].

Transferul la Chișinău a Facultății de Agronomie a Universității din Iași și deschiderea Facultății Teologice, de asemenea, au contribuit la creșterea populației române în Basarabia. După transferul Facultății de Agronomie la Chișinău, numărul de studenți originari din Basarabia a scăzut mult comparativ cu perioadele anterioare, iar numărul de studenți din alte provincii românești a crescut [5, p. 71-75].

Datele statistice denotă o reducere considerabilă a numărului populației ucrainene în Basarabia: de la 19,65% din totalul populației în 1897 până la 11,5% în 1927 și 10,9% în 1930. Zeci de mii de ucraineni au fost forțați să părăsească Basarabia, mai ales după reprimarea revoltei din Hotin. Factorii de asimilare au jucat un rol important în procesul de schimbare a numărului populației ucrainene. O parte dintre ei, în timpul recensământului, au declarat că sunt ruși,

pentru că erau vorbitori de limbă rusă [16, p. 130; 5, p. 34].

Este important de menționat reducerea semnificativă a numărului populației evreiești din Basarabia în 1930 (7,2%), comparativ cu datele recensământului din anul 1927 (8,8%). La rândul lor, datele recensământului anului 1927 indică reducerea populației evreiești, în comparație cu datele recensământului din 1897 (11,8%).

Dimpotrivă, situația populației rusești din Basarabia a fost, de multe ori, diferită de condițiile etniei evreiești sau celei ucrainești. Ca urmare a Războiului Civil din Rusia, a apărut un număr semnificativ de emigranți ruși. Procesul a continuat și în anii următori [10, p. 91]. Guvernul Regatului Român nu accepta această categorie a populației, de emigranți albi, care au sosit în Basarabia în timpul și după Războiul Civil. Ca rezultat al acestei politici (care a inclus restricții economice, legislative și politice) în ceea ce privește situația celor care au venit în Basarabia după anul 1914, a fost observată o scădere rapidă a numărului de emigranți de la 35–40 mii în 1922, la 11 mii în anul 1937 [16, p. 140-143].

Un factor important care a influențat componența populației basarabene a fost emigrarea de pe teritoriul ei, în proporții destul de semnificative. Din 1922 până în 1930, aproape 300 de mii de locuitori au părăsit Basarabia, o mare parte dintre ei au fost reprezentanți ai minorităților naționale, inclusiv populația evreiască, rusă și ucraineană [12, p. 33]. A fost atestată deplasarea în masă a populației spre est – peste Nistru. Numărul de emigranți din Basarabia în Uniunea Sovietică poate fi estimat la circa 200–300 de mii de persoane [14, p. 141]. Probabil, acest număr include persoanele care au emigrat înainte de revoluția din 1917.

În perioada interbelică, mobilitatea populației pe teritoriul Basarabiei constituia un fenomen particular. Migrarea la sate din orașe a dus la creșterea rapidă a populației rurale de origine rusă, în anii '20. Până în 1930, numărul acestora la sat a crescut de 3 ori în comparație cu cifra cunoscută de la sfârșitul secolului al XIX-lea, reprezentând o zecime din totalul populației rurale a Basarabiei. Recensământul anului 1930 arată că numărul total de persoane înregistrate ca ruși în Basarabia atingea cifra de 351 900, dintre care în mediul urban trăiau 99 500 de persoane și 252 400 locuiau în mediul rural [16, p. 130]. Dacă recensământul din 1897 arată că în mediul rural trăiau 84,8% din populația Basarabiei, atunci în 1930 procentul de locuitori din mediul rural indicat în recensământ este de 87,1. Probabil, autoritățile sovietice s-au bazat pe rezultatele acestui recensământ, potrivit cărora doar 13% din populația totală a Basarabiei locuia în mediul urban. În august 1941, autoritățile române precizează numărul populației rurale în proporție de 91,9 la sută (posibil, datorită faptului

că unii dintre cetățeni au părăsit din timp țara) [14, p. 142; 16, p. 27].

Dacă în 1897 cu agricultura se ocupau 41,4%, iar 25,4% din ruși erau plasați în câmpul muncii, atunci, în baza datelor recensământului din 1930, cu agricultura și creșterea animalelor se ocupau 74,3% din totalul numărului de ruși care trăiau în Basarabia, în timp ce doar 3,5% au fost angajați în sfera publică sau privată [16, p. 130].

În această privință, trebuie remarcat faptul că agricultura Basarabiei se confruntau cu probleme destul de serioase. Potrivit lui P. M. Shornikov, până în 1940, 68% din ferme au falimentat sau erau pe punctul de a se ruina, iar o treime din populația rurală activă economic – 550 de mii de persoane – erau șomeri [17, p. 51]. Problemele s-au intensificat și au luat o asemenea amploare încât populația rurală a Basarabiei a încercat să emigreze, nu numai în Europa, ci și în America de Sud, în primul rând în Brazilia [6, p. 19-20].

A scăzut și ponderea populației ruse ocupată în industrie, construcții, în ramurile comerciale și de finanțe [2, p. 270-275]. În termeni absoluți, numărul persoanelor ce se ocupau cu agricultura a crescut de 4 ori sau în procente de 2,5 comparativ cu datele din 1897. Creșterea este mai semnificativă, deoarece majoritatea noilor imigranți din Rusia se stabileau în orașe.

În același timp, procentul populației ruse din mediul urban, în ciuda migrării masive spre mediul rural, nu numai că nu a scăzut, dar și a crescut (de la 24,4% până la 26,8%), ceea ce indică organizarea totală a Basarabiei [12, p. 87]. Motivele majore ce au stat la baza creșterii ponderii populației ruse printre locuitorii orașului au fost emigrarea evreilor din Basarabia de la începutul secolului XX, care trăiau în special în mediul urban. De asemenea, cetățenii care aparțin altor grupuri etnice (polonezi, germani, armeni, greci ș. a.), asimilați treptat în orașele din Basarabia, după recensământ s-au numit ca fiind ruși.

Cetățenii au fost forțați să migreze la sate din cauza declinului continuu în industrie, transporturi și comunicații, activitatea financiară și de creditare, adică în sectoare unde forța de muncă era reprezentată de rușii basarabeni în Rusia țaristă [15, p. 46-53; 2, p. 270-271].

După cum s-a menționat deja, creșterea semnificativă a numărului locuitorilor ruși la sate se datora faptului că mulți ucraineni s-au identificat ca fiind ruși în recensământul din anul 1930. Pot fi enumerate și alte motive ale acestui fenomen: migrația de la oraș la sat urmărind interese economice; evitarea înregistrării reședinței de către imigranți, care au trăit mai ales în zonele urbane; statutul incert al populației ruse din orașe, care nu au solicitat cetățenia română și au evitat să înregistreze reședința de teama să nu fie expulzați din România. Intensitatea proceselor de

migrație din mediul urban a fost caracterizată, în general, de scăderea numărului populației urbane din orașele basarabene în perioada interbelică [16, p. 71; 15, p. 123-127].

În același timp, a existat o înlăturare artificială a persoanelor de etnie rusă din cadrul instituțiilor de stat și din sistemul de învățământ, precum și un număr mare de foști militari ai armatei ruse nu și-au găsit loc pe piața forței de muncă [15, p. 144]. În ceea ce privește perioada ulterioară, modificarea raportului populației în mediile urban/rural poate fi urmărită cu dificultate în anul 1940, din cauza proceselor turbulente de migrare cauzate de evenimentele bine cunoscute ale anului, dar putem presupune că a avut același caracter ca și înainte. Dacă în perioada precedentă predomina influența proceselor de migrație, atunci către anii '30 factorul major în schimbarea numărului locuitorilor Basarabiei a devenit creșterea naturală a populației. Ar trebui remarcat faptul că în Basarabia el era mai mic decât în România (din cauza mortalității ridicate, creșterea naturală a populației Basarabiei era mai mică comparativ cu cea din România) [14, p. 133].

Între anii '20-'30, rata mortalității în România era de 20,1%, pe când în Basarabia aceasta a ajuns la 23,6%. Potrivit unor rapoarte, creșterea naturală a populației din România, în anul 1930, era în medie 1,22% pe an, variind la diferite grupuri etnice [14, p. 133].

Astfel, vedem că schimbarea situației demografice din Basarabia în anii 1897-1930 este un proces destul de complex și multifactorial. A fost înregistrată creșterea numărului populației moldovenești (române). Însă există în mod clar tendința de a stimula emigrarea populației ucrainene și evreiești. În același timp, populația rusă din Basarabia nu a scăzut, dar, din contra, a crescut în mod substanțial, cu toate că s-a confruntat cu probleme de ordin politic și economic, care au dus la exodul populației din țară. La cele întâmplate, cauzele proceselor de migrație au fost dominate de influența factorilor economici, dar în special de cei politici. Disputele pot fi efectuate numai în limitele acestor fenomene. În opinia noastră, procesele de migrare au fost importante, deși nu este singurul factor în schimbarea raportului numeric dintre diferite grupuri etnice. Migrația internă, la rândul ei, a influențat raportul populației în sistemul rural/urban.

Referințe bibliografice

1. Enciu N. Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940. Chișinău: Lehon-Prim, 2013, 424 p.
2. Абакумова-Забунова Н. В. Русское население городов Бессарабии XIX в. Кишинев: Business-Elita, 2006, 520 p.
3. Берг Л. С. Бессарабия: Страна – Люди – Хозяйство. Кишинев: Universitas, 1993, 194 p.

4. Брысякин С. К. Культура Бессарабии (1918-1940). Кишинев: Штиинца, 1981, 252 p.

5. Бутович В. Материалы для этнографической карты Бессарабской губернии. Киев: Скоропеч. Х. Ю. Бурштейна, 1916, 58 p.

6. Галущенко О. С. Динамика численности и ареал расселения молдаван в конце XIX – начале XXI веков. In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. 4. Chișinău, 2008, p. 141-155.

7. Галущенко О. С. Население Молдавской АССР (1924-1940 гг.) Кишинев: Типография Академии наук, 2001, 48 p.

8. Загородная Е. М., Зеленчук В. С. Население Молдавской ССР (Социально-демографические процессы). Кишинев: Штиинца, 1987, 172 p.

9. Зеленчук В. С. Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в. Кишинев: Штиинца, 1979, 64 p.

10. Зеленчук В. С. Население Молдавии: Демографические процессы и этнический состав. Кишинев: Штиинца, 1973, 288 p.

11. Кабузан В. М. Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья. Кишинев: Штиинца, 1974, 96 p.

12. Кустрябова С. Ф. Города Бессарабии 1918-1940. Кишинев: Штиинца, 1986, 256 p.

13. Репида Л. Е. Население Молдовы в интеграционных процессах. Кишинев: Инесса, 2000, 224 p.

14. Скворцова А. Ю. Роль миграции в изменении количественных и качественных характеристик русского населения Бессарабии в межвоенный период. In: В поисках лучшей доли. Российская эмиграция в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (вторая половина XIX – первая половина XX в.). М.: Индрик, 2009, p. 119-138.

15. Скворцова А. Ю. Русские Бессарабии: опыт жизни в диаспоре (1918-1940). Кишинев: Pontos, 2002, 276 p.

16. Табак И. В. Русское население Молдавии: численность, расселение, межэтнические связи. Кишинев: Штиинца, 1996, 288 p.

17. Шорников П. М. Бессарабский фронт 1918-1840. Тирасполь: Полиграфист, 2011, 289 p.

References

1. Enciu N. Tradiționalism și modernitate în Basarabia anilor 1918-1940. Chișinău: Lehon-Prim, 2013, 424 p.
2. Abakumova-Zabunova N. V. Russkoe naselenie gorodov Bessarabii XIX v. Kishinev: Business-Elita, 2006, 520 p.
3. Berg L. S. Bessarabia: Strana – Lyudi – Hozyaistvo. Kishinev: Universitas, 1993, 194 p.
4. Bryseakin S. C. Kultura Bessarabii (1918-1940). Kishinev: Shtiintsa, 1981, 252 p.
5. Butovich V. Materialy dlya etnograficheskoi karty Bessarabskoi gubernii. Kiev: Skoropech. H. Iu. Burshteyna, 1916, 58 p.
6. Galushchenko O. C. Dinamika cislennosti i areal rasselenia moldavan v kontse XIX – nachale XXI vekov.

In: Revista de Etnologie și Culturologie. Vol. 4. Chișinău. 2008, p. 141-155.

7. Galushchenko O. C. Naselenie moldavskoi ASSR (1924–1940 gg.). Kishinev: Tipografia Akademii Nauk, 2001, 48 p.

8. Zagorodnaya E. M. Zelenchuk V. S. Naselenie Moldavskoi SSR (Sotsial'no-demograficheskie protsessy). Kishinev: Știința, 1987, 172 p.

9. Zelenchuk V. S. Naselenie Bessarabii i Podnestrov'ya v XIX v. Kishinev: Știința, 1979, 64 p.

10. Zelenchuk V. S. Naselenie Moldavii. Demograficheskie protsessy i etniceskii sostav. Kishinev: Știința, 1973, 288 p.

11. Kabuzan V. M. Naselenie Bessarabskoi oblasti i levoberejnyh raionov Pridnestrov'ya. Kishinev: Știința, 1974, 96 p.

12. Kustryabova S. F. Goroda Bessarabii 1918–1940. Kishinev: Știința, 1986, 256 p.

13. Repida L. E. Naselenie Moldovy v integratsionnih protsesah. Kishinev: Inessa, 2000, 224 p.

14. Skvortsova A. Yu. Rol' migratsii v izmenenii kolichestvennyh i kachestvennyh harakteristik russkogo

naseleniya Bessarabii v mejvoennyi period. In: V poiskah luchej doli. Rossiyskaya emigratsia v stranah Tsentralnoi i Yugo-Vostochnoi Evropy (vtoraya polovina XIX – pervaya polovina XX v.). M.: Indrik, 2009, p. 119-138.

15. Skvortsova A. Yu. Russkie Bessarabii: opyt jizni v diaspore (1918–1940). Kishinev: Pontos, 2002, 276 p.

16. Tabak I. V. Russkoe naselenie Moldavii: chislennost', rasselenie, mejetnicheskie svyazi. Kishinev: Știința, 1990, 288 p.

17. Shornikov P. M. Bessarabskiy front 1918–1940. Tiraspol': Poligrafist, 2011, 289 p.

Reabțev Ivan (Chișinău, Republica Moldova). Cercetător științific, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Рябцев Иван (Кишинев, Республика Молдова). Научный сотрудник, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

Reabtsev Ivan (Chisinau, Republic of Moldova). Researcher, Center of Etnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: dimur.89@mail.ru